

A SZOCIALISTA ORSZÁGOK AKADEMIAI KÖNYVTÁRAI A KUTATÁS INFORMÁCIÓELLÁTÁSÁÉRT*

Rózsa György

MTA Könyvtára

Néhány szó a terminológiáról

A szocialista országok akadémiai könyvtárai sajátos helyet foglalnak el országaik könyvtári rendszerében. Egyfelől ellátnak olyan feladatokat, amelyeket a tudományos könyvtárak általában mindenhol ellátnak, másfelől viszont — s ez határozza meg helyzetük sajátosságát — országaik tudományos akadémiainak szakirodalmi információs központjai-ként működnek. Ez utóbbi funkció a szocialista országok tudományos akadémiainak központi tudományos funkciójából adódik. A nyugati országokban a tudományos akadémiák általában testületek, amelyek közvetlen kutatósszervező feladatokat nem látnak el, és kutatóintézeti hálózatuk sincs. A szocialista országokban a tudományos akadémiák kvázi tudományos minisztériumok, és testületi tevékenységük mellett jelentős kutatóbázissal rendelkeznek. Ebből következik, hogy a szocialista akadémiai könyvtárak feladatai jóval túlmutatnak egy-egy tudós testület zárt jellegű könyvtárán, amelyben a gyűjtemény jelleg dominál. Tehát végső soron a szocialista országok tudományos akadémiai tudományirányító, kutatósszervező, kutató és finanszírozó szerepének mértékétől függ, hogy központi könyvtáraik milyen mértékben játszanak sokrétű, dinamikus szerepet.

A paletta változatossága

A terminológia, nevezetesen annak tisztázása után, hogy egy-egy szocialista ország akadémiai könyvtára miért és mennyiben tekinthető sajátos je-

lenségnek az adott ország könyvtári rendszerében, e könyvtári mezőnyben nemcsak az általános, közös jellemzőket, hanem a különbségeket is szemügyre kell vennünk.

Ezek a különbségek többértékek. Vonatkoznak mind a szervezeti formákra, mind pedig egyes tartalmi-funkcionális kérdésekre. A szervezeti formák vonatkozásában két változat különböztethető meg. Az egyik: általános tudományos akadémiai könyvtárról van-e szó (mint pl. Lengyelországban és nálunk), vagy a tudományos akadémia mellett szakakadémiák is működnek (pl. a Szovjetunióban, ahol orvostudományi, mezőgazdasági és pedagógiai akadémia is van, és ehhez hasonló az NDK akadémiai szervezete is). Ebből az első különbségből már adódik egy olyan megkülönböztetés, ami az adott könyvtárak gyűjteményére vonatkozik, tehát az, hogy mennyire általános a gyűjtőkörük. A második különbség nem gyűjtőköri, hanem funkcionális jellegű. Ez abban áll, hogy egy akadémiai könyvtár vagy egyben információs-dokumentációs központja is az adott akadémianak, vagy mint gyűjteményi bázis csak bizonyos hagyományos tájékoztatósi-bibliográfiai feladatokat lát el, s tőle függetlenül információs-dokumentációs központ vagy központok is működnek. Az első, általunk *integrált* típusnak nevezett intézmények közé tartozik a csehszlovák és a magyar akadémia központi könyvtára, míg a második, a *specializált* típusú intézményekhez a többi európai szocialista ország akadémiai könyvtára. Így a Szovjetunióban a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának könyvtára Leningrádban működik, a Társadalomtudományi Információs Intézet (Institut naučnoj informacii po obsčestvennym naukam — INION), a Természettudományi Könyvtár és a VINITI Moszkvában. Vagy megemlíthetjük a Lengyel Tudományos Akadémiát, amelynek dokumentációs központja könyvtáráról függetlenül működik. Ugyanez a helyzet a Bolgár Tudományos Akadémián is.

* A szocialista országok akadémiai könyvtárigazgatóinak 1985 szeptemberében tartandó jablonnai (Lengyelország) konferenciájára készült előadás.

Ha jobban szemügyre vesszük a Szovjetunió Tudományos Akadémiájának információs-dokumentációs központjait, egyaránt találunk köztük integrált (pl. INION) és specializált (pl. Természettudományi Könyvtár és VINITI) intézményeket.

E szervezeti formák és típusok nem vegytiszta formában jelentkeznek, hanem átmennek egymásba. Még árnyaltabb az országonkénti paletta az előbbieken vázoltaknál, ha tüzetesen vizsgálódunk. Az integrált típusú intézményeken belül pl. külön is említhető a *Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára*, amely általános tudományos könyvtári és információs-dokumentációs központi funkcióján túlmenően ellátja az Akadémia levéltárának feladatkörét is.

A fenti áttekintés a szervezeti formákról és funkciókról azért szükséges, mivel akadémiai könyvtáraink a kutatás információellátásában alapvetően kétféleképpen vesznek részt: egyfelől szervező és koordinációs munkával, másfelől pedig közvetlen információszolgáltató tevékenységgel. Mindkét formáról külön-külön fejezetben lesz szó.

Szervező és koordinációs munka

A szocialista országok akadémiai könyvtárai mindenekelőtt hálózati szervező és koordinációs tevékenységükkel segítik elő a kutatás információellátását, minthogy általános tudományos könyvtári — és egyes esetekben információs központi — funkcióikon kívül tisztük a kutatóintézeti hálózatban működő könyvtárak munkájának koordinálása és módszertani irányítása is.

A koordinációs és módszertani irányító funkció ugyancsak változatos formákban realizálódik. Az akadémiaihoz tartozó kutatóintézetek mindegyike rendelkezik kisebb-nagyobb könyvtári és információs egységgel. Ezeket a központi könyvtárhoz változatos kapcsolatrendszer fűzi. Egyes akadémiaiknál nagy fokú a centralizáció, az állomány és a személyzet egésze a központi könyvtár részét képezi. Ilyen esetekben voltaképpen nincs is koordináció, az intézeti könyvtárak egyszerűen fiókkönyvtárai a központnak. Ez a helyzet pl. az INION-nál. Más akadémiaiknál könyvtári decentralizációs tendencia figyelhető meg, jóllehet a központi könyvtárnak bizonyos vonatkozásokban továbbra is fennmarad az irányító szerepe. Ilyen a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, ahol főtitkári rendelet szabályozza a központi könyvtár és az intézeti könyvtárak viszonyát. Ennek a jegyében a központi könyvtár igazgatójának felügyeleti joga kiterjed az intézeti könyvtárvezetők személyére, állást foglal az intézeti könyvtárak szakmai jellegű fejlesztési kérdéseiben (um. elhelyezés,

felszerelés, katalogizálás, állománygyarapítás stb.), s elosztja az intézeti könyvtárak között a konvertibilis valutakeretet. A központi könyvtárak koordináló szerepe különösen a külföldi devizás szakirodalom beszerzésében válik egyre jelentősebbé.

A centralizáció és decentralizáció mértékének megítélése az egyes akadémiaiak dolga. Abban azonban valamennyi akadémia egyöntetű, hogy a szervezeti formák változatossága ellenére is *egységesnek* tekinti az akadémiai könyvtári munkát, azaz a kutatás információellátását. A központi könyvtár és kutatóintézeti könyvtárak egy hálózatba tartoznak, nagyjában-egészében azonos normatívák szerint, a diszciplináris érdekektől függetlenül működnek. Ennek az egységes hálózatnak az az elvi alapja, hogy mindenekelőtt az *alapkutatás* szolgálata áll, és ez a tevékenység összességében *interdiszciplináris* jellegű. E két jellegzetesség alapján az akadémiai könyvtári hálózatok különleges helyet foglalnak el a szocialista országok könyvtári rendszerében.

Az eddig tárgyalt két jellegzetességen kívül a szocialista országok akadémiai könyvtárai általában még további olyan vonásokkal is rendelkeznek, amelyek az akadémiai hálózati egységet támasztják alá. Ilyen az akadémiai nemzetközi kiadványcsere-funkció, mely által az akadémiai egységek segítik elő saját kiadványaik külföldi terjesztését, a külföldi szakirodalom devizamentes beszerzését, valamint a kereskedelembe nem kerülő tanulmányok felderítését és bekérését. Továbbá: a központi könyvtárak szakirodalmi információs ügyekben rendszerint ellátják akadémiaiik nemzetközi képviselőit. Egyes akadémiaiknál ez megosztva történik az információs-dokumentációs intézetekkel. Ugyancsak a központi könyvtárak gondoskodnak arról, hogy az akadémiai hálózatok bekapcsolódjanak az adott országok könyvtári munkamegosztásába. Végül, de nem utolsósorban a központi könyvtárak tudományos alkotóműhely-funkciója is a kutatás információellátásának színvonalasabb megvalósítása irányába mutat. E könyvtárak bibliográfiák közzététele, könyvtári-információs kiadványok megjelentetése által emelik intézményük színvonalát és ezáltal információszolgáltatási képességét.

Közvetlen információszolgáltatás

A kutatás információellátását közvetetten szolgáló szervezési és koordinációs háttérrel megerősített közvetlen könyvtári információszolgáltatás az, amellyel a kutatók a mindennapos gyakorlatban találkoznak. Ez a találkozás technikailag általában olyan, mint más, nem akadémiai tudományos könyvtárakban. A gyűjtemények tekintetében jel-

lemző — mint már említettük — az alapkutatáshoz szükséges szakirodalom és az interdiszciplináris jellegű információ hangsúlyozott jelenléte, ami a szolgáltatásokban is hangsúlyossá válik. Az akadémiai könyvtárakra általában az is jellemző — vagy jellemzőnek kell lennie —, hogy *a világ fő kutatási tendenciáinak* szakirodalmát figyelik. Ily módon arra az irodalomra is felhívják a figyelmet, amely az adott országban esetleg még nem is használható, mert a vonatkozó kutatásokat még el sem indította. Konkrét példa: amikor Magyarországon még hírük sem volt a kibernetikai kutatásoknak, a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára már észrevette, hogy a legfejlettebb országokban valami új kutatási irány van kialakulóban, s nekilátott a legfontosabbnak tűnő kibernetikai szakkönyvek beszerzésének. Mire a kutatások nagynehezen startolhattak, a könyvtárban már ott volt az a néhány tucatnyi szakmunka, amelynek segítségével orientálódni lehetett, és hozzá lehetett fogni az alaposabb gyűjtéshez. A nagyobb arányú és elmélyültebb gyűjtést ezek után az akadémiai könyvtár átadta az MTA Számítástechnikai és Automatizálási Kutató Intézetnek, majd az ilyen jellegű irodalom gyűjtését az MTA Központi Fizikai Kutató Intézete is megkezdte. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának figyelemfelhívó, kezdeményező szerepe e téren természetszerűleg fokozatosan csökkent, majd megszűnt. De ugyanez mondható el az MTA Közgazdaságtudományi Intézetének könyvtáráról is, ahol a matematika alkalmazása a közgazdasági kuta-

tásban témakör szakirodalmát kezdték el gyűjteni akkor, amikor a kutatás ezt nem vagy csak nagyon lappangva igényelte. Mire a kutatók az operációkutatásra, az input-output analízisre és más hasonló munkákra kezdték az igényüket bejelenteni, már volt mit a kezükbe adni. Az akadémiai könyvtáraknak ez az *igényfelkeltő* funkciója egyike a leglényegesebbeknek.

Hovatovább a kutatás információellátása hagyományos és nem hagyományos módszereinek szimbiózisáról és a használt gépi adatbázisok terjedésének dinamikájáról is terjedelmes tablót lehetne készíteni, mivel a központi könyvtárak is egyre inkább igénybe veszik a gépi adatbázisokat a hagyományos bibliográfiai jellegű szolgáltatások mellett. Mindkét fajta szolgáltatásról ismertetést ad a Biblioteki i centry informácii akademih nauk socialističeskih stran* című tájékoztató.

A szocialista országok akadémiai könyvtárai a hagyomány és korszerűség *összekapcsolásának* a műhelyei: e mivoltukban az információs szolgáltatáson kívül, ami az információs-dokumentációs központok feladata is lehet, dokumentumellátást is biztosítanak a kutatás számára. Aligha túlozzuk el, ha kijelentjük: az akadémiai könyvtárak a maguk nagymúltú állományával és korszerű szolgáltatásaival pótolhatatlan színfoltok a szocialista országok tudományosságának sokszínű palettáján, és ezáltal részesei a világ tudományos életének.

* Leningrad, Nauka, 1984, 103 p.

RÓZSA György: *A szocialista országok akadémiai könyvtárai a kutatás információellátásáért*

RÓZSA, Gy: *Academic libraries in socialist countries for the information supply of research*

A szocialista országok tudományos akadémiai egyfelől tudományos testületek, másfelől kvázi tudományos minisztériumok. Széles körű kutatóintézeti hálózattal rendelkeznek. Ebből következőleg a szocialista országokban működő központi akadémiai könyvtáraknak is kettős funkciójuk van, um. az akadémiai kutatóintézeti hálózat könyvtáraiban végzendő szervező és koordinációs munka, illetve az információ közvetlen szolgáltatása. A központi akadémiai könyvtárak a szocialista országokban aszerint különböznek egymástól, hogy integrált intézmények-e vagy specializáltak. Az integrált intézményekben a könyvtári munka és az információs-dokumentációs központ közös szervezetben

Scientific academies in the socialist countries are partly scientific bodies, partly quasi-scientific ministries. They have wide networks of research institutions. Consequently the central academic libraries have also a dual function: i.e. organizing and coordinating activities concerning the library network of academic research institutes as well as rendering of direct information services. The central academic libraries in socialist countries are different in consequence whether they are integrated or specialized institutions. In integrated institutions the library activities and the functions of a documentation-information centre are realized in a common organization. Characteristic features of the document deli-

valószínűleg meg. Az akadémiai könyvtárak dokumentum- és információszolgáltatására az alap-kutatás szolgálata és az interdiszciplináris informálás a jellemző. Ez utóbbi a világ fő kutatási tendenciáinak állandó figyelésén alapul.

* * *

* * *

РОЖА, Дь.: Библиотеки академий наук социалистических стран на службе информационного обеспечения научных исследований

RÓZSA, Gy.: *Die akademischen Bibliotheken der sozialistischen Länder im Dienste der Informationsversorgung der Forschung*

Академии наук социалистических стран, с одной стороны, являются научными обществами, с другой — так сказать, научными министерствами. Они располагают широкой сетью научно-исследовательских институтов. Исходя из этого, центральные академические библиотеки социалистических стран выполняют двойную функцию: организации и координации работы библиотек научно-исследовательских институтов и непосредственное информационное обслуживание. Центральные академические библиотеки социалистических стран отличаются друг от друга тем, какими учреждениями они являются: интегрированными или специализированными. В интегрированных учреждениях библиотека и информационно-документационный центр функционируют как одна организация. Для документально-информационного обслуживания, проводимого академическими библиотеками, характерно то, что они обеспечивают междисциплинарное информирование и обеспечение основных исследовательских работ. Такая информация основана на постоянном слежении за основными тенденциями мира в области научных исследований.

* * *

* * *

Die wissenschaftlichen Akademien der sozialistischen Länder sind einesteils wissenschaftliche Körperschaften, andernteils quasi wissenschaftliche Ministerien. Sie verfügen über ein weites Netz von Forschungsinstituten. Daraus folgend haben in den sozialistischen Ländern wirkenden zentralen Bibliotheken der Akademien ebenfalls eine doppelte Funktion: einmal die Organisation und Koordination der Arbeiten im Bibliotheksnetz der akademischen Forschungsinstitute, zweitens die unmittelbare Lieferung von Informationen. Die zentralen der Akademien in den sozialistischen Ländern unterscheiden sich in dem Sinne von einander, ob es sich um integrierte oder um spezialisierte Institutionen handelt. In den integrierten Institutionen wird die bibliothekarische Tätigkeit und das Informations-Dokumentationszentrum in einer gemeinsamen Organisation verwirklicht. Kennzeichnend für die Lieferung von Dokumenten und Informationen in den akademischen Bibliotheken ist der Dienst für die Basisforschung und die interdisziplinäre Information. Letztere beruht auf der ständigen Verfolgung der Haupttendenzen der Forschung in der Welt.